

BROPHY, Peter
The library in the twenty-first century: new services for the information age / Peter Brophy. – London: Library Association Publishing, 2002., XV, 223. p. ISBN 1-85604-375-4

A 21. század könyvtára

Peter Brophy nevét bizonyára sokan ismerik. A Manchester Metropolitan Egyetem információs és kommunikációs névre hallgató, könyvtártudományi tanszékének professzora a Könyvtári és Információmenedzsment Kutatóközpont igazgatója. Korábban egy egyetemi könyvtár igazgatójaként szerzett gyakorlati tapasztalatokat. Könyvét a kiadó könyvtár szakos hallgatóknak és gyakorló könyvtárosoknak ajánlja. A könyv stílusa időnként nem könnyű. Nem is tűnik mindig eléggé fegyelmezettnek, amit tagolásának időnkénti esetlegessége, következetlensége is súlyosbít. Ez persze főleg az angolt nem anyanyelveként használó olvasót zavarhatja.

Vitathatatlan ugyanakkor, hogy Brophy könyvében számos érdekes és értékes okfejtést találunk. Példái főleg a brit gyakorlatra szorítkoznak, ami azonban még akkor sem volna baj, ha kizárólagosságról volna szó, hiszen „példamutató példaként” tekinthetünk arra, ami Nagy-Britannia könyvtáraiban folyik. Kizárólagosságról pedig szó sincs.

A könyv két részre tagolódik. Ezek közül az első a *Mi a könyvtár?* címet viseli.

Az első fejezetben azt olvashatjuk, hogy a könyvtárakat ma fenyegető változások nem egyetlen technológia kialakulásának okán jelentek meg, hanem egy sor különböző technológia konvergenciája folytán. A változás üteme hihetetlenül gyors. A személyi számítógép alig több mint 20 éves, a World Wide Web nagyjából egy évtizedre tekinthet vissza. A könyvtár jelene jól meghatározott. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy az információs „üzletág” résztvevőit mélyen fogják érinteni a most lezajló változások. Vajon e változások fényében anakronisztikus intézményekké válnak-e a könyvtárak? Ennek megválaszolásához meg kell vizsgálni, mi a könyvtárak létezésének célja. Ezt teszi a második fejezet, amelyben – részben történeti aspektusból – intézménytípusonként (nemzeti, felsőoktatási és tudományos könyvtárak, közkönyvtárak, iskolai, munkahelyi könyvtárak) veszi szemügyre a szerző a könyvtár működését. Két olyan új területet emel ki, amelyek a munkahelyi könyvtárak működését nagyban befolyásolhatják. Ezek a tényeken alapuló orvoslás és a tudásmenedzsment.

A harmadik fejezet a könyvtárak intézményi hovatartozásától független, általános modellek felé fordítja figyelmünket. Ezek közül az első és a legrégebb óta fennálló modell a könyvtár, mint könyvek gyűjteménye. Archetípusa az Alexandriai Könyvtár. A másik modell a hozzáférés modellje. Tudjuk, hogy a hozzáférés nem új probléma és követelmény, hanem a könyvtár funkcióinak mindig is része volt. A harmadik modell a forrásmegosztáson alapuló szolgáltatás modellje. Ez a három modell Brophy szerint is kiegészíti egymást. Mondhatnánk, hogy éppen ezért is tűnik túlzásnak, hogy a fentieket önálló modellnek nevezzük. Figyelemre méltó viszont, hogy megemlíti a könyvtár „ptolemaioszi” és „kopernikuszi” szemlélete közötti különbséget: az előbbiben a könyvtár, míg az utóbbiban a felhasználó áll a középpontban.

A negyedik fejezet a könyvtáros szakmának a könyvtár szerepéről alkotott nézeteit vizsgálja. A következő szakmai szervezetek „szemüvegén át”, a következő dokumentumok alapján tekinti át mindent:

a) brit szervezetek

- ☉ a könyvtáregyesület, a Library Association,
- ☉ az Institute of Information Scientists,
- ☉ a két fenti testület 1999-ben történt egyesülésével kapcsolatos anyagok
- ☉ a Quality Assurance Agency (2000)

b) amerikai szervezetek

- ☉ az Amerikai Könyvtáregyesület, ALA (2000)
- ☉ az American Society of Information Science (2000).

Ha napjainkban foglalkozunk a könyvtárak és a könyvtárosság kérdéseivel, szinte elkerülhetetlenül dominálni fognak a technológiai, főként az információs és kommunikációs technológiák hatásával kapcsolatos kérdések. Peter Brophynak ezzel a megállapításával egyet kell értenünk. Ezért is természetes, hogy a digitális és hibrid könyvtárak külön fejezetet kapnak a könyvtár mibenlétét kutató részben.

A digitális könyvtárak modellezésére számos modell létezik. Érdeemes azonban megnéznünk azt is, amelyet ebben a könyvben találunk.

A digitális könyvtárak közös vonásai a következők:

- ☉ annak felismerése, hogy a digitális könyvtárak felhasználóit érdeklő információk a valóságban egy sor különböző típusú objektumot tartalmazó, heterogén adatbázisban és gyűjteményben található, fizikailag elosztva de elektronikus hálózatok által összekapcsolva;
- ☉ elosztott tulajdonlás és jogok, ide értve a szellemi tulajdonhoz fűződő jogokat;
- ☉ annak szükségessége, hogy az egyes tételeket és gyűjteményeket szervezzük, a származás és szerzőséget kezeljük;
- ☉ széles felhasználói kör, amely különböző célokból, változatos környezetben működő, különböző végfelhasználói rendszereket használ;
- ☉ annak az üzleti szükségessége, hogy a forrásokhoz való hozzáférést ellenőrizzék, bár ennek modelljei közel sincsenek tisztázva;
- ☉ változatosan meghatározott szerepű bróker vagy közvetítő, aki a felhasználókat az őket érdeklő forrásokkal összeköti;
- ☉ a források leírására, kódolására és szolgáltatására vonatkozó szabványok és protokollok.

A digitális és hibrid könyvtárakkal kapcsolatos kutatás és fejlesztés számos fogalmat és elképzelést vizsgált, a középpontban azonban az elosztott és a helyi gyűjtemények álltak, amelyek a hibrid könyvtárak esetében egyaránt magukba foglalnak digitális és analóg objektumokat. Figyelmet kapott a gyűjtemények elérésnek kérdése is. A kutatók egy része viszont ezen túllépve a tágabb társadalmi kontextus felé fordult. A modern könyvtárak és a digitális könyvtárak modelljei közötti párhuzam itt figyelhető meg. A könyvtárak korábbi modelljei is az operacionalitást helyezték előtérbe, ami a digitális környezetben a források feltárása, helyének meg-

határozása és szolgáltatása (szállítása, a felhasználóhoz történő eljuttatása).

A hatodik fejezet címe: *Milyen a jó könyvtár?* Itt tekintik át a szerző azt, hogy a gyakorló szakemberek és a kutatók miként határozták meg a könyvtár „jóságát”. A megközelítések általában kvantitatívak ezen a téren: (főként) az outputot mérik és a szolgáltatások felhasználói megítélését. Arra a kérdésre, hogy *Mennyi jót tesz a könyvtár?* kevesen próbáltak meg válaszolni. Keveset tudunk tehát erről. Logikusnak tűnik az a következtetés, hogy a felhasználók nem járnának többet könyvtárba, ha nem lenne használatából hasznuk. A könyvtárral kapcsolatos interakciónk azonban olyan összetett, hogy nehéz elkülöníteni mindazt, amivel a könyvtár járul hozzá ennek a haszonnak a létrejöttéhez.

Ennél jóval nagyobb baj, hogy egészében véve a könyvtárak, mint olyanok nem tudják az általuk hirdetett értékek és hatás bizonyítékait felmutatni. Megdöbbentő állítás Peter Brophy részéről. Bizonyára sokan vitába is szállnának vele, főleg első olvasásra-hallásra. Vegyük ezt azonban intő jelnek és serkentően elgondolkodásra (és persze az erre vonatkozó fejezet elolvasására, értelmezésére).

Mindenesetre – Brophy szerint – a könyvtárak értékelése a fenti korlát ellenére is azt mutatja, hogy a könyv korábbi fejezeteiben kifejtetteknek megfelelően, a könyvtár lényege az információ és használata, az információ szállítója és használója között megteremtendő és megteremtett kapcsolatban található meg. A sikeres könyvtár úgy működteti szolgáltatásait, hogy azok a működésében érdekeltnek, mindenek előtt a legfontosabbnak tekintett végfelhasználó javát növeli.

A második rész *A jövő könyvtárai* címet viseli.

A hetedik fejezet a szerző modelljén keresztül mutatja be a különböző könyvtárak közös vonásait. Talán itt mutatkozik meg legélesebben, hogy Peter Brophy szemlélete alapvetően menedzsment-központú. Ez természetesen adottság, nem tekinthető sem erénynek, sem hibának.

Persze azért a nyolcadik fejezetben kapunk áttekintést a 21. század könyvtárát körülvevő vagy meghatározó technológiákról is. Ezt írja legalábbis a szerző. Valójában azonban még csak nem is tág értelemben vett technológiákról van itt szó, hanem olyan problémacsoportokról, eszközökről, megoldásokról, mint a személyre szabás, a metaadatok, az URN, PURL, DOI, XML, Z39.50, RDF. Ezeket egyébként megelőzi az olyan általános kérdések áttekintése, mint a rendszerek skálázhatósága, fenntarthatósága és az interoperabilitás. Az utóbbiról rövid, de jó képet kapunk, amelyet érdemes felidézniünk. Az interoperabilitás ugyanis lehet:

- ☉ technikai, amely a rendszerek együttműködéséhez szükséges szabványokra vonatkozik;
- ☉ szemantikai, amely a fogalmak és objektumok leírásának szabványosítására vonatkozik;
- ☉ politikai, emberi, amely a források feletti rendelkezésre vonatkozik;
- ☉ közösségek közötti, amely a források közösségek közötti megosztására, közös használatára vonatkozik;
- ☉ jogi;
- ☉ nemzetközi.

A hetedik fejezetben vezeti be a szerző az *információs univerzum* fogalmát, amelyet aztán a kilencedik fejezetben fejt ki részletesebben. A világon bármely formában megtalálható információforrások összességéről van itt szó. A könyvtárak mindig is intenzíven részt vettek az információs univerzum strukturalásában. Ahogy azonban a könyvtárak kevésbé gyűjteményeik mint fizikai tárgyak építésére kezdenek koncentrálni, és közvetítői szerepük felé kezdenek fordulni, érdeklődésüknek is meg kell változnia. Nem maradhatnak közömbösek azok iránt a rendszerek és szolgáltatások iránt, amelyeket használnak. Ennek következtében valóban és közelről kell érdekelje őket a regionális, a nemzeti és a nemzetközi információs környezetük. A szerző először az információs környezeteknek a tágabb politikai kontextusát, a különböző szintű információs politikákat tekinti át.

Az információs környezetek kérdésével kapcsolatban kiemelésre kíváncsok, hogy a világon fellelhető digitális tartalmak különböző módon vannak szervezve és a legkülönbözőbb mechanizmusokkal érhetőek el. A hozzáadott értéket képviselő szolgáltatások széles köréből a szerző a brit eLib program eredményeként létrejött és igen sikeresnek tekinthető szakterületi kapuszolgáltatásokat emeli ki, példaként a mérnöki tudományok információforrásait csokorba gyűjtő *EEVL*-t és a társadalomtudományi források *SOSIG* névre hallgató kalauzát emeli ki, és felhívja figyelmünket az kapuszolgáltatások létrehozását és működését megalapozó *ROADS* szoftverre. Az ilyen és hasonló szolgáltatások legfőbb haszna az, hogy leveszi az egyes könyvtárak válláról a különböző szakterületek elektronikus forrásai megkeresésének és katalogizálásának terhet.

Itt szól a szerző a kapuszolgáltatások és a portálok közötti különbségekről. Az előbbi olyan virtuális hely, amely mintegy jelzőoszlopokat tesz ki a forrásokhoz. A portál a keresőkérést fogadja, majd az esetleg szükséges átalakítások után a megfelelő forrásokhoz továbbítja, majd az eredményt valamilyen szerkesztett formában (például a duplum-találatok kiszűrésével) prezentálja a felhasználónak. Egy portálba belépve a felhasználónak nem kell kilépnie onnan. A portál lép ki az információs univerzumba.

A portálok számának növekedése arra készíti a működtetőket, hogy gondosan nézzék meg, miként célozzák meg közönségüket. A portálok elszaporodásának következménye a portálok portáljainak megjelenése. Itt az szerző a *Pinakes* említi, amely azonban nem portál, hanem – ahogy maga Brophy is írja – kapu a kapuszolgáltatásokhoz. (A *Pinakes* amúgy jeles és igen hasznos brit szolgáltatás.)

Röviden szól arról is a szerző, hogy problémát okoz a magyarra egyelőre még nehezen lefordítható *branding*. Arról van szó, hogy az adatok forrásának, a szolgáltató „márkajelének” meg kellene je-

lenni a képernyőkön, amelyek lassan már megtelnek.

Itt már úgy érezzük, hogy Brophy gondolatmenetét legalábbis rapszodikusnak mondhatjuk. A kapuszolgáltatásokról valóban eszünkbe jutnak a portálok, de a folytatást nem könnyű valamilyen határozott logikai láncolatba illeszteni. No de, sebjaj. Amiről szó van, az viszont fontos.

Például az, hogy sok minden az elektronikus környezetben is a hagyományos publikálási modellekhez illeszkedik. Az elektronikus folyóiratok többsége a papíralapúak mása. A kiadók ugyanakkor az eddigi éves előfizetés alternatívájaként különböző megoldásokat próbálnak ki.

Ezek a következők:

- ☉ egyes folyóiratok elérésére, gyakran korlátozott időre szóló licenck;
- ☉ egy kiadó folyóiratcsomagjának elérést biztosító licenck;
- ☉ régebbi folyóiratok célzott digitalizálása (ilyen a *JSTOR*);
- ☉ könyvtárak csoportjaival kötött megállapodások;
- ☉ kereskedelmi aggregátorok közreműködése;
- ☉ egyes folyóiratcikkek szállítása;
- ☉ elektronikus könyvtárközi kölcsönzés, amely az egyes folyóiratcikkek szállításának olyan változata, amely feltételezi, hogy a könyvtáraknak ugyanolyan módon kell az elektronikus folyóiratok cikkeihez hozzájutniuk, mint a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés keretében. Ezért cikkenként egységárat fizetnek.

A fenti elképzelések arra épülnek, hogy a publikációs lánc változatlan maradt az elmúlt években. Ezt azonban sokan megkérdőjelezzik. Olyan kezdeményezésekkel találkozunk ezzel kapcsolatban, mint a *SPARC*, a cikkek önarchiválása, vagy az *Open Archives Initiative*.

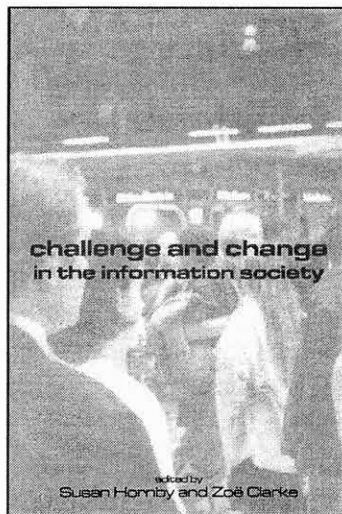
Sok országban kapott új lendületet a konzorciumokon alapuló együttműködés. Az elosztott források

kezelésére jött létre Nagy-Britanniában a *DNER, Distribute National Electronic Resource*. Az információs univerzum jellemzése során szó esik a szükség szerinti (on demand) publikálásról, amelynek a felsőoktatásban való hasznosítását és célszerűségét az eLib programban a *HERON, Higher Education Resources On Demand* projektje vizsgálja. Ebben a fejezetben kerül elő a heterogén forrásokban történő keresés, a digitális anyagok megőrzése.

A tizedik fejezet a *Felhasználói univerzum* címet viseli, különös tekintettel arra, hogy az információs kor megköveteli, hogy figyelmünket fokozottan a felhasználók felé fordítsuk. Az a felhasználói közösség ugyanis, amelyet a könyvtár kiszolgálni hivatott, legalább akkora figyelmet érdemel, mint az információs univerzum, amelyből termékei származnak. Ebben a fejezetben újra előkerül az információ személyre szabása, továbbá olyan kérdések, mint az adatvédelem, az élethosszig tartó tanulás, az információs írástudás.

A zárófejezetből talán legérdemesebb azt a megállapítást kiemelnünk, hogy a World Wide Web, nemhogy lerombolta volna a könyvtárak és könyvtárosok közvetítői szerepét, hanem sokkal inkább megerősítette azt.

Koltay Tibor

Challenge and change in the information Society / ed. By Susan Hornby and Zoe Clarke. – London : Facet, 2003. ; XVI, 239 p. ; 24 cm ISBN 1-85604-453-X

Kihívás és változás

Az *információs társadalom* olyan kifejezés, amelyet megfelelő definiálás nélkül használnak az információs és kommunikációs technológiák hatásának leírására a politikusok, a média, (néha) a tudomány képviselői. Az információs társadalom azonban sokkal több ennél: elméleti perspektívából is szemlélhetjük, a társadalom jelenlegi és jövőbeli fejlődési trendjeit is elemezhetjük általa, az információs szakemberek segítségével pedig érthetővé válik, milyen hatással vannak az információtechnikai fejlődés hozta változások szerepükre és felhasználóikra.

Az információs társadalommal kapcsolatosan sokféle nézőpont és elképzelés lehetséges. Ezekből a kötet 15 brit szerző írásait tartalmazza, akik a szerkesztők felkérésére tekintenek át egy-egy témát. Nemcsak az *információs társadalom* kifejezés, de a címben szintén szereplő *kihívás* és a *változás* is divatos hívószavak. A kötet éppen ahhoz kíván hozzájárulni, hogy az ezek mélyebb megértése iránt érdeklődők – legyenek azok oktatók, elméleti vagy gyakorlati szakemberek – kezébe akár jövőbeli vitákra is ösztönző olvasnivaló kerüljön.

Aligha meglepő, hogy a kötet az információs társadalom fogalmát körüljáró elméleti fejezettel kezdődik. Az első írás lényegében az információs társadalom különböző modelljeit mutatja be.

(A 15 szerző mindegyikének rövid életrajzából kiolvashatjuk, hogy felkészült szakemberekről van szó. Néhányuk neve bizonyára sokak előtt ismert idehaza. Vélhetően vannak olyanok is, akiknek a neve csak e sorok írója számára cseng ismerősen és persze olyanok is, akiket nem ismerünk. Mindenesetre sportszerűbbnek tűnt, hogy az egyes írásokat szerzőjük nevének említése nélkül mutassuk be még akkor is, ha a könyvvel szemben kevés kritikát tudunk megfogalmazni.)

Az információs társadalom különböző modelljeihez visszatérve azt mondhatjuk, hogy ezek közül az elsők (történetileg is) a közgazdaságiak. Ezekben a modellekben az információt árunak tekintik, amellyel kereskedni lehet, amely profitot termel. Az információs társadalom technológiai modelljeivel kapcsolatosan talán a legérdekesebb kérdés az, hogy a technológiai változásokat a felhasználók szükségletei vezérelték-e vagy inkább a technológiák, és a rendszerek kifejlesztését követően kell-e megtalálni, mire is használhatók.

Tulajdonképpen ennek a kérdésnek a továbbgondolása jelenik meg a szociológiai modellekben. Az, hogy az információs és kommunikációs technológiák hatással voltak életünkre és munkavégzésünkre, vitán felül áll. A kérdés az, hogy a változás a tech-

nológiák kifejlesztéséből következett-e, vagy a technológiákat azért fejlesztették ki, hogy a változás iránti igényt kielégítsék. Fontos, hogy megpróbáljuk megválaszolni ezt a kérdést, hogy megértjük ami történt. A szociológiai modellekben egyaránt szerepet játszik a technológia és a gazdaság is.

A széles körű történeti áttekintés értelmezhető kontextust teremt ahhoz, hogy megértjük a digitális technológiák hatását, valamint a hozzájuk kapcsolódó gazdasági és társadalmi változásokat. Ezeket tárják fel a történeti modellek.

Ezt az alapozást követi két további írás. Az egyik szerzője megkérdőjelezi az információs társadalom fogalmának újdonságát, azzal érvelve, hogy a múltban több információs társadalom is volt és hogy az emberiség számos fontos változást élt meg az információ továbbítása és visszakeresése terén. Vitatja a technológiai determinizmus jogosultságát, mondván, hogy az információs társadalom nem értékek nélküli, tisztán technológiai fogalom, hanem az ipari társadalom, a modernizmus és a felvilágosodás folytatása.

A kötet harmadik írása is szkeptikus az információs társadalom utópisztikus szemléletével szemben. A fogalom marxista megközelítéseit elemzi és hangsúlyozza, hogy az információs társadalom a társadalmi rend újrastrukturálása, nem pedig átalakítása. Úgy gondolja, hogy – bár az információs társadalmat a folytonosság hiánya és a fragmentáció jellemzi – az része a posztmodern társadalomnak.

A kötet második fele már a jelenre és a jövőre gyakorolt hatásokkal foglalkozik. Ennek első írása látomás a jövőről és az oda vezető út állomásairól. Ez a látomás potenciálisan jótékony tényezőnek tekinti az információs és kommunikációs technológiák fejlődését. Kifejti, milyen szerepet játszhatnak az információs társadalom alakulásában a kormányzatok.

A következő tanulmány az információs írástudást vizsgálja amerikai, ausztrál és új-zélandi, valamint brit kontextusban és úgy tekinti, mint az informáci-

ős társadalomban szükséges alapvető készséget. Ennek a résznek a másik írása viszont éppen arról szól, hogy miként állhatnak ellent a hagyományos közösségek annak, hogy elmerüljenek a globális információs kultúrában. Ez nem jelenti az információs technológia elutasítását, inkább olyan használatra ennek a technológiának, amely lehetővé teszi a helyi közösségek számára saját történeteik elmesélését hipermédia alkalmazásával.

A harmadik rész az információs politika, a szabályozás elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgálja. Ennek a résznek az első írása az információs politika fontosságát emeli ki, hozzátéve, hogy a különböző országok kormányai és a nemzetközi szervezetek nem értik pontosan mit értsenek alatta ezért, definiálatlan fogalmakkal kell dolgozniuk. A szerző éppen ezért kínálja e komplex téma modelljét.

A következő dolgozat is a kormányzati munkához kapcsolódik. A tudásmenedzsment szerepét Nagy Britannia egészségügye, a National Health Service példáján mutatja be. Ezt megelőzően azonban képet ad a brit közszféráról és arról a hatásról, amelyet a technológia erre a szektorra gyakorolt.

A negyedik fejezet azt elemzi milyen szerepe van az információs technológiának az egyén, ill. az információs szakember életében. Olvashatunk itt az információs szakemberek számára oly sok gondot okozó kérdéskörrel, a szellemi tulajdon problematikájáról, továbbá a személyes adatok védelméről, az elektronikus publikálás ígéreteiről és arról, hogy mennyire váltak ezek be. Megismerhetjük ezeken kívül az információs szakembereknek az információs társadalomban betöltött és betöltendő szerepéről alkotott nézeteket.

Koltay Tibor

Az agrárium szakterületét érintő új elektronikus szolgáltatásokról az MKE Mezőgazdasági szervezete tartott rendezvényt az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ épületében 2004. április 22-én. A rendezvényen az ITS Ltd. és a Proquest Information and Learning (PQIL) képviselői adtak tájékoztatást az elektronikus szolgáltatásaikról. Bemutatták a hazai könyvtárosok egy szűkebb köre által már ismert KnowEurope adatbázist (mely az Európai Unió országaival, régióival, intézményeivel kapcsolatos össze lényeges információt tartalmazza), a PQ Agricultural Journals (teljes szövegű mezőgazdasági folyóiratok adatbázisa) szolgáltatásait, valamint a Dissertation Abstracts and Digital Dissertations adatbázist.

A KnowEurope internetes szolgáltatásait tavaly óta néhány hazai nagykönyvtár a KnowEurope konzorcium tagjaként használja.

HANGOS KÖNYVTÁR GYENGÉN LÁTÓKNAK – Egy amerikai honlapon (www.bookshare.org) csaknem tízezer kötet tölthető le legálisan a vakok és gyengén látók részére anélkül, hogy ez a gyakorlat szerzői jogi törvényekbe ütközne. Érdekvédelmi szervezetek támogatják, hogy az Európai Unióban is bevezessék ezt a gyakorlatot.
(*Metro. Infopálya, 2004. március 31. 10. p.*)